
ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ

УДК 378.147:811

Фатєєва В. Г.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

В статті визначені характерні особливості та значущість діалогізації процесу навчання іноземної мови у ВНЗ, у межах якої здійснюється навчання професійно орієнтованої комунікації. Розглянуті комунікативні функції, ситуації, типи діалогів та спеціальні вміння вести діалог.

Ключові слова: *англійська мова у професійно орієнтованому спілкуванні, комунікативний підхід, діалог, мовленнєва діяльність, психологічний аспект, методологічна концепція, спеціальні вміння.*

Сьогодні знання й кваліфікація є пріоритетними цінностями в житті людини в умовах інформатизації суспільства. Для того, щоб вільно орієнтуватися серед всіх аспектів розвитку обраної галузі у світовій практиці, необхідно добре володіти інформацією не тільки рідною мовою, але й іноземною.

Актуальність дослідження проблеми навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою обумовлена потребою в покращенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців та кардинальними змінами в суспільстві. Необхідність аналізу діалогізації процесу навчання при вивченні іноземних мов є очевидною, особливо з урахуванням нових віянь в системі освіти, які опираються на Закони України "Про освіту", "Про вищу освіту", концепцію мовної освіти України, концепцію профільного навчання та інші офіційні документи держави. Робиться акцент на сферу розвитку культури мовлення, формування таких компетенцій, як мовна і мовленнєва. Однією з найважливіших педагогічних умов формування іноземномовної професійно орієнтованої компетенції студентів є *діалогізація* процесу навчання іноземної мови у ВНЗ, яка втілює в собі новий підхід до

вивчення іноземної мови у ВНЗ, сприяє підвищенню культури професійного спілкування із закордонними фахівцями та стимулює розвиток творчих здібностей студентів.

Питання діалогізації мовлення і створення навчальних комунікативних ситуацій досліджувало багато вчених: В. Артемов [2], О. Леонтьєв [3]; Ю. Пассов [6], В. Скалкін [7] та ін. Однак слід підкреслити, що проведений аналіз педагогічної літератури виявив недостатність сучасного теоретико-методологічного забезпечення процесу навчання студентів університету іншомовної професійно орієнтованої комунікації. Існує потреба здійснити пошук оптимальних шляхів реформування процесу навчання іноземної мови у ВНЗ на нових концептуальних засадах у межах компетенції нової галузі знань – педагогічної інноватики, яка забезпечує теоретико-методологічне обґрунтування проблеми навчання студентів іншомовної професійної комунікації. Для сучасної мовної освіти вкрай необхідні інтеграція, багаторівневність, варіативність та орієнтація на міжкультурний аспект в оволодінні мовами.

Метою статті є висвітлення особливостей діалогічного мовлення у формуванні іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетенції студентів ВНЗ. Відповідно до мети поставлено завдання: 1) визначити методичні аспекти діалогізації процесу навчання іншомовної професійно спрямованої комунікації у ВНЗ; 2) проаналізувати комунікативні функції та ситуації; 3) виявити найпоширеніші типи діалогів та спеціальні вміння вести професійно спрямований діалог.

Навчання діалогічного мовлення лежить в основі діалогізації процесу навчання іншомовної професійно спрямованої комунікації у ВНЗ. У науковій літературі *діалогічне мовлення* визначається "як процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування" [1,5]. Спираючись на дане визначення поняття діалогічного мовлення, розглянемо послідовно *комунікативні, психологічні та мовні особливості* цього виду мовленнєвої діяльності.

Діалогічне мовлення виконує такі комунікативні функції: запиту інформації – повідомлення інформації; пропозиції (у формі прохання, наказу, поради)

прийняття або неприйняття запропонованого; обміну судженнями, думками, враженнями; взаємопереконання, обґрунтування своєї точки зору.

Кожна з цих функцій має свої специфічні мовні засоби і є домінантною у відповідному типі діалогу. Слід зазначити, що в процесі навчання іншомовного професійно орієнтованого спілкування нас цікавлять не будь-які ситуації дійсності, а лише такі, що спонукають до мовлення. Такі ситуації й називають *мовленнєвими або комунікативними* [5,7]. Вони завжди містять у собі стимул до мовлення. У реальному процесі професійно орієнтованого іншомовного спілкування комунікативні ситуації виникають, як правило, самі собою. Це так звані *природні* ситуації. Проте ніхто доступніше за В. Артемова не сформулював компетентний склад навчальної комунікативної ситуації, аналізуючи комунікативні ознаки мовленнєвих вчинків. Він вважає, що для сценічної актуалізації мовленнєвого вчинку важливо враховувати: хто, кому, що, навіщо, у яких обставинах і з яким ставленням повідомляє (наказує, пропонує тощо) [2].

Спираючись на іншу роботу [4], ми конкретніше визначаємо компоненти комунікативної ситуації: комуніканти і їх стосунки (суб'єкти спілкування); об'єкт (предмет розмови); ставлення суб'єкта (суб'єктів) до предмета розмови; умови мовленнєвого контакту [4].

Ми можемо зробити висновок, що навчальні комунікативні ситуації створюються на практичному занятті за допомогою вербальних і різних невербальних аудіовізуальних засобів. Вони мають стимулювати мотивацію навчання професійно спрямованого спілкування іноземною мовою, викликати інтерес до участі у спілкуванні, бажання якнайкраще виконати завдання.

Характерною особливістю діалогічного мовлення є його *емоційна забарвленість*. Мовлення, як правило, емоційно забарвлене, оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що йдеться. Це знаходить відображення у "... відборі лексико-граматичних засобів, у структурі реплік, в інтонаційному оформленні тощо". Іншою визначальною рисою діалогічного мовлення є його *спонтанність*. Відомо, що "... мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера" [5]. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного,

неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається досить швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення. Це й зумовлює спонтанність, непідготовленість мовленнєвих дій, потребує досить високого ступеня автоматизованості й готовності до використання мовного матеріалу.

Охарактеризуємо діалогічне мовлення з психологічної точки зору. Як і будь-який інший вид мовленнєвої діяльності, "... діалогічне мовлення (як і монологічне) завжди *вмотивоване* та характеризується *зверненістю*". Спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами, у яких відбувається комунікація. Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника й певну незавершеність висловлювань, яка доповнюється позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами тощо). З їх допомогою мовець виражає своє бажання, сумніви, жаль, припущення. І, отже, їх не можна ігнорувати в навчанні іншомовного професійно спрямованого спілкування.

Однією з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення є його *ситуативність* [5]. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, у якій воно здійснюється. Інакше кажучи існує чітка співвіднесеність діалогічного мовлення з ситуацією, що, однак, не можна розуміти буквально. Справа в тому, як зазначає Ю. Пассов, що самі зовнішні обставини ситуації можуть у момент мовлення не бути наявними, проте вони є у свідомості комунікантів і обов'язково включені в неї [6].

Діалогічне мовлення має *двосторонній характер*. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Інакше кажучи, "...обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання". Отже, ураховуючи вищевикладене, навчання діалогічного мовлення є основою процесу формування іншомовної професійно орієнтованої компетенції студентів та передбачає оволодіння говорінням та аудіюванням, що вимагає від учасників спілкування двосторонньої мовленнєвої активності та ініціативності.

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють функціональні типи діалогів [5, 8]. Результати досліджень, проведених С. Ніколаєвою [5] на автентичних навчальних матеріалах англійською, німецькою й російською мовами, показали, що найпоширенішими є чотири основних типи діалогів: *діалог-обговорення (дискусія)*; *діалог-обмін враженнями (думками)*; *діалог-розпитування*; *діалог-домовленість*;

Найскладнішим для оволодіння професійно спрямованою іншомовною комунікацією є *діалог-обговорення (дискусія)*, коли співрозмовники прагнуть виробити якесь рішення, дійти певних висновків, переконати один одного в чомусь. Наступним за складністю є *діалог-обмін враженнями (думками)*, метою якого є виклад свого бачення якогось предмета, події, явища, коли співрозмовники висловлюють свою думку, наводять аргументи для доказу, погоджуються з точкою зору партнера або спростовують її. При цьому ініціатива ведення бесіди є двосторонньою. Діалог-розпитування може бути одностороннім або двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить лише одному партнеру, у другому – кожному з них. Двосторонній діалог-розпитування розвиває ініціативність обох партнерів, характерну для природного професійно орієнтованого іншомовного спілкування. Одне з важливих умінь, яким студенти повинні оволодіти з першого року навчання іншомовної професійно спрямованої комунікації, є вміння вести *діалог-домовленість*. Діалог-домовленість використовується при вирішенні співрозмовниками питання про уявлені професійні плани та наміри, він є найбільш посильним для студентів.

Діалог – один із найбільш ефективних видів робіт зі студентами. Їх можна проводити на заняттях для закріплення лексико–граматичного матеріалу або на заключному етапі роботи над певною лексичною темою. Звісно, діалог передбачає інтелектуальну готовність студентів та створює атмосферу невимушеності та пошуку. Викладач створює ситуацію спілкування, обговорення тих тем, що відповідають віку та інтересам студентів, їх рівню розвитку, набутих мовленнєвих умінь і навичок, засобів, які функціонують у діалозі.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння вести професійно спрямований діалог у межах методологічної концепції, яка була розроблена С. Ніколаєвою [5], ми визначаємо такі *спеціальні вміння*: уміння починати діалог, уживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання); уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції; уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки реакції свою ініціативну репліку; уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру; уміння продукувати діалогічні єдності різних видів; уміння продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій (у межах тематики, мовного й мовленнєвого матеріалу); уміння в разі необхідності (нерозуміння репліки співрозмовника чи утруднення при висловлюванні своєї думки) ввічливо перервати розмову й звернутися за допомогою до партнера або навіть до довідника (розмовника, словника) [5,8].

Таким чином, встановлено, що *діалогізація* процесу навчання іноземної мови у ВНЗ є найважливішою й об'єктивною педагогічною умовою формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетенції студентів.

З метою виявлення потреб студентів, було проведене опитування яке засвідчує, що вони пов'язують знання іноземних мов з одержанням престижних професій. Тому студенти виявляють великий інтерес до ведення бесіди "спеціальною англійською", а також до ділових переговорів, включаючи переговори по телефону, конференції, дискусії, імпровізовані екскурсії, виставки товарів, телемости, ток-шоу, прес-конференції, зустрічі з журналістами на ті або інші теми тощо.

Саме в діалозі існують необмежені можливості для реалізації творчого потенціалу як студентів, так і викладача. Діалог можна розглянути як ситуативно-варіативну вправу, де є можливість для багаторазового повторення мовного образу та умов, максимально наближених до реального мовного спілкування з властивими йому ознаками: емоційністю, спонтанністю, цілеспрямованістю мовного впливу. Таким чином у діалозі заохочується творчий

підхід. Студенти із задоволенням входять у роль, досить часто проявляючи при цьому повні авторські й творчі здібності. Деякі з них збагачують тему, додають елементи ситуації, коли двоє не погоджуються один з одним і кожен пропонує свій варіант. У результаті розігрується імпровізований міні-спектакль. Завершуючи розгляд діалогізації процесу навчання іноземної мови у ВНЗ як найважливішої умови формування іншомовної професійно орієнтованої компетенції студентів, вважаємо за важливе зробити кілька висновків.

Розглянуті методичні аспекти діалогічного мовлення, комунікативні функції та ситуації, типи діалогів, спеціальні вміння, засоби та прийоми педагогічної технології з навчання студентів університету професійного спілкування іноземною мовою потребують подальшої систематизації та вдосконалення. Але цілеспрямоване їх використання на заняттях з практики мовленнєвої діяльності підтверджує, що вони дозволять підсилити професійні мотиви в навчальній діяльності студентів і зробити більш ефективним процес навчання іноземної мови у ВНЗ. Серед можливих педагогічних умов навчання студентів професійно спрямованого спілкування іноземною мовою, ми визначили умову діалогізації як одну з провідних у навчанні іноземної мови у ВНЗ, що сприяє підвищенню культури професійного спілкування в майбутньому з закордонними фахівцями та стимулює розвиток творчих здібностей студентів. Діалогізація втілює в собі один з найважливіших підходів до вивчення іноземної мови.

Література

1. *Ананьєва Л.В.* Навчання студентів мовних спеціальностей професійно спрямованого діалогічного мовлення з використанням ділової гри : дис... канд. наук: 13.00.02 / Ананьєва Людмила Валентинівна. – К., 2002. – 281 с.
2. *Артемов В.А.* Психология обучения иностранным языкам / В.А. Артемов. – М.: Просвещение, 1969. – 279 с.
3. *Леонтьев А.А.* Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – М.: Наука, 1969. – 307 с.
4. *Ляховицкий М.В.* Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-

воспитательном процессе / М.В. Ляховицкий, Е.И. Вишневский // Иностранные языки в школе. – 1984. – №2. – С. 18-23.

5. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.

6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: [пособие для учителей] / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

7. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи / В.Л. Скалкин. – К.: Радянська школа, 1989. – 158 с.

8. Сура Н.А. Іншомовна професійна компетентність: голосні принципи та компоненти процесу навчання професійно орієнтованого спілкування // Вісник Луганськ. – 2003. – №4. – С. 190-192.

Fateeva V. G. The main techniques and particularities of the dialogue in ESP studying

The main techniques and particularities of the dialogue in ESP studying, its role and meaning in the communicative approach to language teaching have been analyzed. Communicative functions and situations, types of the dialogues and special skills for making dialogues have been distinguished and described.

Key words: *English for Special Purposes, communicative approach to language teaching, dialogue, speech actualization, psychological aspect, methodological concepts, special skills.*